

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI (*)

Dr. Mehmet YÜKSEL (**)

Giriş

İlgili literatürde, fikrî mülkiyet haklarını ifade etmek üzere; “fikrî haklar”, “telif hakları”, “eser sahibinin hakları”, “sinaî haklar”, “sinaî mülkiyet hakları” gibi hukuksal terimlerin kullanıldığı görülmektedir. Bu terimlerin hepsiyle; her türlü fikrî emek ya da çaba sonucunda yaratılan ürünler üzerinde kişilere tanınan haklar anlatılmak istenmektedir. Söz konusu terimlerden “fikrî haklar”, “telif hakları” ve “eser sahibinin hakları” ile; her türlü bilimsel ve edebî eserler, güzel sanat eserleri, müzik eserleri ve sinema eserleri ile bilgisayar programları üzerindeki haklar ifade edilirken, “sinaî haklar” ya da “sinaî mülkiyet hakları” ile; patentler, markalar, ticarî sırlar, endüstriyel tasarım ve modeller ile entegre devre topografyaları üzerindeki haklar anlatılmaktadır. Dar anlamda fikrî mülkiyet hakları, sadece telif haklarını içerirken; geniş anlamda fikrî mülkiyet hakları, hem telif haklarını hem de sinaî hakları kapsamaktadır. Bu çalışmada fikrî mülkiyet hakları, geniş anlamıyla kullanılmaktadır.

Fikrî mülkiyet haklarının günümüzde ulaştığı düzeyin oluşumunda, uzun ve karmaşık bir tarihsel süreç rol oynamıştır. Fikrî mülkiyet ürünlerinin toplum yaşamındaki önem ve ağırlığına bağ-

---

(*) 23-24 Mart 2001 Tarihinde Ankara'da yapılan “Bilişim Toplumuna Giderken Psikoloji, Sosyoloji ve Hukuk'ta Etkiler Sempozyumu”na sunulan bildiri metnidir.

(**) Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü.

lı olarak, süreç içerisinde, söz konusu alanı hukukî açıdan düzenleme çalışmaları da başlamıştır. Bu alandaki düzenleme çalışmalarının tarihini daha eski devirlere götürmek mümkün olmakla beraber, esas olarak, matbaanın icadından itibaren yoğunlaştığı söylenebilir. Başlangıçta hükümdar fermanları ya da emirnameleriyle tanınan imtiyazlarla hukukî bakımdan çerçevelenmeye çalışılan saha, özellikle 18. yüzyılın başlarından itibaren ulusal düzeyde etkili yasalarla düzenlenmeye başlanmıştır.

Giderek gelişen ekonomik, ticarî ve teknolojik gelişmeler karşısında, fikrî mülkiyeti, sadece ulusal düzeyde düzenleme çabaları yetersiz kalmıştır. Fikrî mülkiyet ürünlerinin diğer ürünlere göre, ülkeler ve bölgeler arasında sınırları çok rahat şekilde aşan bir niteliğe sahip olması da bu oluşumu etkilemiştir. Çünkü fikrî emek ürünleri, nitelik olarak ulusal sınırlar içine kapatılamayacak bir yararlanma ve kullanım alanına sahiptirler. Bu bağlamda, düşünce ürünü eserlerin ancak uluslararası düzeyde yeterli bir şekilde korunabileceği düşüncesi gelişmiştir. Bu çerçevedeki ilk girişim 1858 yılında, 15 ülkeden 3000 yazar ve sanatçı tarafından yapılmıştır. Anılan tarihte, Brüksel’de yapılan “Uluslararası Yazar ve Sanatçı Kongresi”nde bir araya gelen yazarlar ve sanatçılar, fikrî mülkiyet haklarının benimsenmesini ve düzenlenmesini talep etmişlerdir(1). Bu çerçevede ilkin, 1883 yılında Paris’te toplanan uluslararası konferansın sonunda; sınaî mülkiyet haklarının korunmasına yönelik “Paris Sözleşmesi” akdedilmiş; ardından, 1886 yılında Bern’de yapılan uluslararası konferansta fikir ve sanat eserlerinin korunmasına ilişkin “Bern Sözleşmesi” kabul edilmiştir. Bu tarihten sonra, gerek yeni sözleşmeler akdetmek gerekse söz konusu sözleşmelerde değişiklikler yapmak yoluyla, fikrî mülkiyeti uluslararası düzeyde düzenleme çalışmaları süregelmiştir.

1967 yılında Stockholm’de toplanan uluslararası konferansta kabul edilen sözleşme ile; hem fikri haklara ilişkin bazı düzenlemeler yapılmış hem de Dünya Fikrî Mülkiyet Örgütü (World Intellectual Property Organization: WIPO) adı altında yeni bir kuruluşun temeli atılmıştır. Fikrî mülkiyet haklarına uluslararası düzeyde koruma

sağlamak üzere, daha önce aktedilen, telif haklarına ilişkin Bern Sözleşmesi ve sınai haklara ilişkin Paris Sözleşmesi kapsamında oluşturulan "Bürolar"ı, bünyesinde barındırmak üzere 1893 yılında kurulan "Birleşmiş Uluslararası Büro" adlı organizasyona yeni bir kimlik kazandırmak üzere WIPO ortaya çıkmıştır (2). WIPO, 1974 yılından itibaren Birleşmiş Milletler Örgütü'nün uzman bir kuruluşu olarak faaliyette bulunmaya başlamıştır.

Yukarıda sözü edilen mevcut uluslararası anlaşmalar yoluyla sağlanmaya çalışılan koruma düzeni, hem yeterince işlevsel olmamış, hem de süreç içerisinde giderek etkinliğini kaybetmiştir.

İletişim alanında yaşanan teknolojik devrim, sermayenin bir yerden diğerine aktarılmasını kolaylaştırmakta; günümüzde milyarlarca dolar tutarındaki fonlar ışık hızıyla bir yerden diğerine gidebilmektedir. Haberin, bilginin, icadın ve markanın teknoloji sayesinde sınır tanımadığı bir dünyada, ekonomi, ticaret ve sermaye için ulus-devlet çerçevesi hem dar gelmekte, hem de bir engel olarak görülmektedir. Bu engeli aşmak üzere; uluslararası ekonomik ve ticarî etkinliklerin küresel çapta faaliyetini kolaylaştıracak anlaşmalar ve organizasyonlar tesis edilmektedir. Bu gelişmelere bağlı olarak; bilgi, fikir ve haber akışı, artık sınır tanımaz bir aşamaya ulaşmıştır. "Üçüncü Sanayi Devrimi" adı verilen bu dönüşüm (3); sanayi toplumundan bilgi toplumu adı verilen (4) yeni bir aşamaya geçilmekte olduğunun da bir göstergesidir. Bilgi toplumunun ekonomik yapısında, bilgi, enformasyon ve iletişim ön plana geçmektedir. Sanayi toplumunda maddî ürünlerin üretimi ağırlıklı bir yere sahipken, bilgi toplumunda bilgi üretimi öne çıkmaktadır. Böyle bir toplum yapısında, hayatın her alanındaki küreselleşme eğilimi artmaktadır. Bu eğilim-bağlamında; küresel iletişim ve küresel pazar yanında, uluslarötesi hukuk ya da küresel hukuktan söz edilmektedir. Başka bir deyişle, özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerinin açmakta olduğu yeni ufuklar, maddî dünyamızla birlikte düşünce dünyamızı da değiştirmekte, eskiyen kurallar ve kurumlar yerlerini yenilerine bırakmaktadır. Bütün bu gelişmeler, küresel çapta etki göstermekte; dünya sistemi içinde bir ülke veya

bölgede meydana gelen değişme, sistemin öteki parçalarını ya da öğelerini de etkilemektedir. Bu bağlamda, giderek uluslararasılaşma ile birlikte uluslararasılaşmadan söz edilmektedir (5).

Bu gelişmelerin sonucu olarak; fikrî mülkiyet haklarının uluslararası sözleşmeler ile koruma yaklaşımının yerini, günümüzde, giderek küresel çapta etkili, uluslararası ya da uluslararası nitelikte düzenlemeler ve oluşumlar almaktadır. Küresel dönem adı verilebilecek bu dönemde, özellikle Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization: WTO) ve Ticaretle Bağlantılı Fikrî Mülkiyet Hakları Sözleşmesi (Trade Related Intellectual Property Rights: TRIPS) kapsamında yapılan çalışmalar ve ortaya konan standartlar çerçevesinde, uluslararası hukuk ve ulusal hukuk değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Dünya Ticaret Örgütü ve Gümrük Birliği Bağlamında Fikri Mülkiyet Hakları

1947 yılında, ABD ve Batı Avrupa ülkelerinin öncülüğünde, dünya ticaretinin önündeki engelleri kaldırarak, uluslararası düzeyde ortak bir ticaret düzeni oluşturmak amacıyla "Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması" (GATT) akdedilmiştir. Süreç içerisinde; GATT çerçevesindeki birçok kurucu anlaşmaya dayalı olarak kurulan ticaret sistemi, devletlerarası ilişkileri yöneten oyunun temel kuralları haline gelmiştir. Başlangıçta gümrük tarifeleri ile birlikte ticareti sınırlayan tarife dışı engellerle ilgilenen GATT'ın bu yaklaşımı ve yapısı, zaman içerisinde yetersiz kalmaya başlamıştır. 1970'li yılların başlarındaki döviz kuru ve petrol krizi gibi meseleler, global konuların sistemli bir koordinasyona ve bu koordinasyonu sağlayacak kurumlara ihtiyacı olduğunu göstermiştir. Bir anlaşma niteliğinde olan GATT, bu ihtiyaca cevap verememiştir. Karar alabilen, kural geliştirebilen, gerektiğinde bu karar ve kuralları yaptırımlarla hayata geçirebilen, merkezileşmiş yönetime sahip bir örgütlenmeye ihtiyaç duyulmuştur. GATT çerçevesinde 1986'dan beri yapılan Uruguay Round görüşmeleri sonucunda (1994) akdedilen nihai senet ve bu senet kapsamında kabul edilen anlaşmayla, GATT'ın yerini almak üzere Dünya Ticaret Ö-

gütü (World Trade Organization-WTO) kurulmuş ve böylece küresel çapta etkili bir ekonomik ve politik pozisyon kurumsallaşmıştır.

Günümüzde fikrî mülkiyet, giderek ticarî boyutları ağır basan uluslararası bir mesele haline gelmektedir. Milyarlarca dolar değerinde bilgisayar programları, yasal olmayan yollardan çoğaltılıp dağıtılmaktadır. Aynı şekilde, patentler, markalar, endüstriyel tasarım ve modeller, filmler, müzik eserleri, bilimsel ve edebî eserler de; izinsiz, telif ücreti ödenmeksizin, sahtecilik ve korsan yayıncılık yoluyla pazarlanmaktadır. Bu durum, ilaç endüstrisinde de söz konusu olmakta; büyük çaptaki araştırma-geliştirme maliyetlerine rağmen, ilaçlar, fikrî mülkiyet korumasının yeterli olmadığı ülkelerde üretilip pazarlanmaktadır. Kısacası taklitçilik, sahtecilik ve korsan yayıncılığın boyutları, otomobil yedek parçalarından tarımsal ilaçlara ve eğlence endüstrisine kadar uzanabilmektedir.

Bu sorunlarla yüz yüze gelen yayıncılar, üreticiler, tasarımcılar, patent ve marka sahipleri, kompozitörler ve yazarlar, kendi plaklarını, kasetlerini, CD'lerini, filmlerini, kitaplarını, ürünlerini ve magazinlerini, fikrî hakların yeterince korunmadığı ülkelerde pazarlanıp kullanıldığını görmektedirler. Fikrî ve sınaî ürünler alanındaki yetersiz koruma düzeyi, günümüzde dünya ticaretini bozucu esaslı bir rol oynar hale gelmiştir. Çünkü, fikrî mülkiyet hukukuyla korunması gereken ürün ve hizmetler, artık dünya ticaretinin önemli bir oranını oluşturmaktadır. Mevcut piyasaları tehdit eden bu meseleler, ticarî dengesizlikleri artırıp birçok problemin doğmasına yol açmaktadır. Bu gelişmeler karşısında, birçok ülke minimum düzeyde bile bir koruma sağlamakta başarısız kalmaktadır (6).

Küresel ölçekteki sahtecilik ve korsan yayıncılık karşısında, tek tek devletler âciz kalmaktadır. Hak sahipleri, başka ülkelerin egemenlik alanlarında gerekli hukukî ve yargısal işlemleri yapmakta güçlük çekmektedirler. Aynı şekilde, yukarıda sözü edilen çok taraflı sözleşmelerin belirlediği hukukî çerçeveye de sonuç almak pek mümkün olmamaktadır. Bu sözleşmeler, genel olarak, koruna-

çak eserlerin kapsamına, korunacak kişilere, koruma sürelerine ve tekel haklarına ilişkin hükümler getirmektedirler. Bu hükümlerin uygulanmasını sağlamak ve izlemek çok kolay olmamakta; gelişen teknoloji ve olanaklar sayesinde giderek artan sahtecilik ve korunsanlık karşısında bu tür düzenlemeler yetersiz kalmaktadır (7).

Sonuç olarak; fikrî mülkiyet haklarının koruması alanında ülkelerin yeterli hukukî çerçeveye sahip olmamaları veya olsalar bile, bunu etkili bir şekilde uygulayamamaları, yerli ve yabancı ayırımı yapmaları, onları anlaşma hükümlerine uymaya zorlayacak yeterli hukukî kural ve mekanizmanın yokluğu, çok taraflı sözleşmelere dayalı olarak tesis edilen koruma düzenini işlevsiz kılmaktadır.

Özellikle son yirmi yılda, fikrî mülkiyetin kritik bir ticarî mesele haline geldiği görülmektedir. Bu süre boyunca; gelişmiş ülkelerin, kendi ulusal gelirlerinin sahte-taklit mallarla denizaşırı ölçekte aşındırıldığını görmeleriyle ve değerli fikrî mülkiyet unsuru taşıyan malların daha düşük maliyetli kopyalarının üretildiğini anlamalarıyla, bu konudaki bilinç ve duyarlılık artmaya başlamıştır. Gelişmiş ülkelere göre, fikrî mülkiyet, ulusal servet ve gelirin önemli bir kaynağı olup; hem bunun için, hem de uluslararası düzeyde ekonomik rekabeti sağlamak bakımından fikrî mülkiyet GATT himayesine alınmalıdır. Çünkü, birçok ülkede fikrî mülkiyetin korunmasındaki yetersizlik, üç temel noktada uluslararası ticaret üzerinde negatif bir etki yaratmaktadır.

1) Bazı ülkelerin fikrî mülkiyet yasalarını çıkarmak ve uygulamak konusundaki yetersizlikleri; fikri ürünlerin taklitleri ve kopyaları üzerinde yoğunlaşan tamamen yeni bir ekonomik sektörün ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu durum, hem yasal ürünlerin ticaret ve yatırımını caydırıcı bir işlev görmekte, hem de ticarete, gümrük tarifeleri yanında, tarife dışı bir engel oluşturmaktadır.

2) Yabancı ülkelerde üretilen ürünler üzerindeki fikrî mülkiyet haklarını korumayan bir ülke, bir anlamda, uluslararası ticarete ayrımcılık yapmış olmaktadır.

3) Ülkelerin fikrî mülkiyet düzeninin bizzat kendisi, yasal ürünlerin ithalatına bir engel olarak tesis edilip kullanılabilmektedir (8).

Bu gelişmeler üzerine, fikrî mülkiyet ürünlerinin ticarî yönü GATT bünyesi içinde 1982 tarihinde ciddi bir şekilde ele alınmış ve 1986 yılında Punta del Este'de toplanan GATT ülkeleri Ticaret Bakanları, fikrî mülkiyetin ticarî yönlerinin doğurduğu sorunların derinlemesine ele alınarak; sahtecilik ve korsanlığa karşı, gerek mevzuat alanında, gerekse uygulama konusunda alınacak önlemlerin belirlenmesi için, ileride TRIPS Anlaşmasına zemin oluşturulan çalışmaların yapılmasını kararlaştırmışlardır.

Ayrıca, ABD ve Avrupa Topluluğu da fikrî mülkiyet haklarının uluslararası düzeyde korunması meselesini 1980'li yıllarda gündemlerinin baş sıralarına yerleştirmişlerdir. ABD, özellikle ABD kaynaklı fikrî mülkiyete yönelik olarak yabancı ülkelerdeki koruma zayıflığını gündeme getirmiştir. Aynı şekilde Avrupa Topluluğu da, 1993'de tek pazara geçişin bir parçası olarak, üye ülkelerin fikrî mülkiyet hukuklarındaki farklı hüküm ve düzenlemeleri uyumlaştırma yolunda çaba göstermiştir (9). Özellikle ABD, bu konuda GATT'ın gözden geçirilip revize edilmesi konusunda ağırlığını koymuştur.

Eylül 1986'da GATT üyesi 92 ülke, Uruguay Round adıyla anılan görüşmeleri başlatmışlardır. Bu görüşmeler, uluslararası ticaret sistemini yöneten kuralları güçlendirme ve geliştirme konusunda yoğunlaşmıştır. Başlangıçta GATT kuralları, esasında sadece mamul maddelere uygulanmıştır. Gözden kaçırmamak gerekir ki, bu sektör XX. yüzyılın çok büyük bir kısmında Amerika'da başat sektör olmuştur. Yirminci yüzyılın sonlarına doğru, ABD ekonomisinde mamul maddelerin ağırlığı azalmaya ve rekabet yeteneği zayıflamaya başlarken, hizmet ticareti ile fikrî mülkiyet ürünlerinin ticaretinin önemi artmaya başlamıştır. İşte bundan dolayıdır ki, Amerikan dış politikası, hizmet sektörünü ve fikrî mülkiyeti GATT'ın himayesi altına sokmak için ağırlığını koymuştur. GATT'ın Uruguay Round görüşmelerine katılan Amerikalı temsilciler, bazı koruma standartları tesis etme ve ihtilâf giderici meka-

nizmalar geliştirme konusunda çaba harcamışlardır. Çünkü, uyumsuzluk giderici mekanizmalar ne Bern Sözleşmesi'nde ne de Evrensel Telif Hakları Sözleşmesi'nde vardı (10).

1993 yılında tamamlanan Uruguay Round görüşmeleri sonucunda; 15 Nisan 1994 tarihinde yüzden fazla ülkenin ticaret bakanı tarafından imzalanan Nihai Senet, 28 antlaşmayı ve yaklaşık 26 bin sayfa tutarındaki eklerini kapsamaktadır. Böylesine geniş bir kapsam, taraf ülkelerin daha güçlü ve daha açık bir hukuksal çerçeveyi benimsemekte olduklarını göstermektedir. Uluslararası ticareti düzenleyen bu antlaşma, daha güçlü ve etkili bir ihtilâf çözüm mekanizması, gümrük tarifelerinde global ölçekte yüzde 40 oranında bir indirim, tarım, tekstil, hizmetler ve ticaretle ilgili fikrî mülkiyet haklarında çok taraflı yeni bir düzen getirmektedir. Bu durum, GATT'ın Genel Direktörü tarafından "Dünya ekonomisini daha da güçlendiren tarihi bir başarı ve dünya çapında daha çok ticaret, yatırım, istihdam ve gelir artışına yol açan bir gelişme" olarak değerlendirilmiştir. O'na göre, dünya ticaret sisteminin daha büyük bir yeniden doğuşunu ifade eden bu gelişme, bütün kıtaları kapsayan ticarî sektörlerin yararına olan bir süreci başlatmıştır (11). Yine bu antlaşma ile; uygulamayı yönetmek ve gözetmek üzere Dünya Ticaret Örgütü (WTO) kurulmuş ve bu örgütün ilgi alanına; mevcut imalat sanayi ürünlerine ilave olarak; tarım, hizmetler ve fikrî mülkiyet hakları da dahil edilmiştir (12).

GATT'tan farklı olarak WTO hukuken tüzel kişiliğe sahip bir oluşum olarak ortaya çıkmıştır. Böylece WTO, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası'na benzer bir statüye kavuşmuş ve bu niteliği ile Bretton Woods'ta temelleri atılan kurumsal yapıyı tamamlayıp güçlendirmiştir. WTO'yu kuran antlaşma; sadece tadil edilen GATT'ı değil, aynı zamanda Uruguay Round görüşmeleri sırasında akdedilen bütün antlaşmaları kapsayan tek bir çerçeve oluşturmuştur.

WTO'nun organları olarak; her iki yılda bir toplanacak **Ticaret Bakanları Konferansı**, antlaşmaların uygulama ve işlemlerini gözetmek üzere tesis edilen bir **Genel Konsey** olacaktır. Bu Genel

Konsey'in bizzat kendisi ihtilâf çözme birimi ve ticaret politikasını gözden geçirme mekanizması olarak hareket edecektir. Genel Konsey, anlaşmaların yönetimini sağlamak üzere alt şubeler oluşturacaktır. Bunlar “**Hizmetlere Yönelik Konsey**”, “**Mallara İlişkin Konsey**” ve “**Ticaretle İlgili Fikrî Mülkiyet Haklarına İlişkin Konsey**” olacaktır (13). Böylesine kapsayıcı yapısına ilaveten, WTO'nun uluslararası hukukun yeniden oluşum ve gelişimini etkileme potansiyeli de vardır. Örgüte üyelik, hiçbir istisna ve muafiyet olmaksızın tüm Uruguay Round Antlaşmalarını kabul etmeyi zorunlu kılmaktadır. Aynı şekilde, 15 Nisan 1994 tarihinde kabul edilen TRIPS Anlaşmasıyla, fikrî mülkiyet kurumsal bir temelle kavuşmuştur.

Böylece, GATT çerçevesinde ticaretin liberalleşmesine yönelen süreç, etkisini fikrî mülkiyet hakları alanında da göstermiş ve bu bağlamda TRIPS ortaya çıkmıştır. Bu anlaşma ile; WTO'yu kuran Antlaşmanın tarafı olan bütün ülkeler için tek biçim standartlar ve uygulama prosedürleri getirilmiştir (14). Teknoloji transferinin yaygınlaştırılması, fikrî ve sınai hak sahiplerinin korunması ve rekabet düzeninin gözetilmesi ilkelerinden hareket eden TRIPS, fikrî mülkiyet haklarının korunması açısından uyulması zorunlu minimum standartlar getirmektedir. WTO'ya üye ülkeler, ulusal mevzuatlarını, belirlenen ilkelere ve kurallara uyumlaştırma yükümlülüğü altına girmişlerdir. Böylece, aşağıda ayrıntılı olarak ele alınacak, fikrî mülkiyete ilişkin bir dizi standart, bütün dünya ölçeğinde küreselleştirilmiştir.

GATT anlaşmasını imzalayan bir ülke, dış ticaretini düzenleme hakkından büyük ölçüde feragat ederek bu konuda uluslararası kurallara uymayı kabul etmektedir. Bu anlaşmaya göre, ülkeler gümrük tarifelerini yerli üretim dallarını korumanın tek aracı olarak kabul etmekte ve korumacı uygulamalara açıkça sınır koymaktadırlar. Bu çerçevede ülkeler miktar kısıtlamaları (kotalar) ile ithalat ve ihracat müsaadeleri uygulamalarına son vermeyi taahhüt etmektedirler (madde 11). Ülkeler “en çok kayırılan ülke” prensibine göre, herhangi bir ülkeye tanıdıkları bir ayrıcalığı tüm

ülkelere tanımak zorundadırlar (madde 1). Uzlaşma yoluyla gümrük tarifelerinde zaman içinde indirim yapmayı kabul eden ülkeler (madde 28), ayrıca ihracatta sübvansiyon verilmesini yasaklamaktadırlar (15).

Bu çerçeve içinde; TRIPS mevcut uluslararası yükümlülüklerin ulusal düzeyde etkili bir biçimde uygulanmasını sağlamak amacıyla tasarlanmıştır. Bundan dolayıdır ki, Uruguay Round görüşmelerinde fikrî mülkiyetin korumasına yönelik olarak uluslararası standartları biçimlendirmek için çok kapsamlı çabalar harcanmıştır. Kısacası; ülkeler arası ekonomi ve ticaretin dünya çapında küreselleşmesi, fikrî mülkiyet konusunda da bağlayıcı kuralları ve yaptırımı olan nispeten uyumlu bir ortak hukuksal çerçeveyi gerektirmiştir. Çünkü, gelişen teknoloji sayesinde giderek artan sahtecilik, korsanlık ve kopyacılık, tıpkı ürünler, fikirlér ve bilgiler gibi sınır tanımamaktadır. Bu konuda; ulusal yasaların, iki veya çok taraflı sözleşmelerin getirdiği düzen yetersiz kalmıştır. Bütün bunların sonucu olarak TRIPS Antlaşması ortaya çıkmıştır.

TRIPS Antlaşmasının esas olarak şu amaçları taşıdığı söylenebilir:

- 1) Üye devletlerin, fikrî mülkiyet haklarının korunmasına ve uygulamasına yönelik standartları karşılayan düzenlemeler yapmalarını sağlamak,
- 2) Sözleşmeye katılan taraf ülkelerin ulusal hukuk sistemleri içinde etkili idarî ve yargısal icra prosedürleri sağlamak,
- 3) Herhangi bir üye devlet, kendi yükümlülüklerini yerine getirmediği takdirde, ticarî yaptırımları da kapsayan uluslararası bir uyumsuzluk çözme mekanizması geliştirmek.

TRIPS Sözleşmesi; ilk amaca yönelik olarak, telif haklarına, ticarî markalara, coğrafi işaretlere, endüstriyel tasarımlara, patentlere, entegre devrelere ve ticarî sırlara ilişkin minimum standartlar koymuştur. Paris Sözleşmesi ve Bern Sözleşmesi gibi, daha önceki fikrî mülkiyet anlaşmalarında bu türden standartların yokluğu, onların etkinliğini önlemiştir. Bu sözleşmeye göre, üye devlet-

ler daha yüksek koruma standartları getirebilirler, ancak bu şekilde sağlanan koruma TRIPS'in etkisini azaltmamalıdır.

İkinci amaç, koruma altına alınan haklara ilişkin olarak yeterli düzeyde ulusal hukuk uygulamasını sağlamaktır. Çünkü, TRIPS'in fikrî mülkiyete ilişkin olarak getirdiği standartlar, ulusal düzeyde icraya ilişkin kurallar olmadığı takdirde, ölü doğmuş bir düzenleme olarak kalacaktır (16). TRIPS, bu bağlamda; fikrî mülkiyet haklarının yabancı hak sahipleri tarafından etkili bir şekilde kullanılmasını sağlamak üzere, üye ülke hükümetlerini kendi ulusal hukuklarında çözüm yollara bulma ve prosedürler geliştirme yükümlülüğü altına sokmaktadır.

TRIPS'in üçüncü amacı, uluslararası bir sorun çözme ya da ihtilâf giderme mekanizması geliştirmektir. İhtilâfları çözmeye yönelik hükümler oldukça önemli görülmektedir. Çünkü, bu kurallar ve mekanizmalar, ülkelerin tek taraflı olarak yapacakları ticareti bozucu eylemleri caydırabilecektir. Bütün bunlar, ulusal hukuk ve yargı düzeninin, ulusötesi gelişmeden ne denli etkilendiğini göstermektedir.

TRIPS Antlaşmasıyla; taraflar, birbirlerinin uyruklarına başlıca şu alanlarda koruma sağlamayı kabul ediyorlardı:

- Telif hakları ve bağlı haklar
- Patentler
- Ticarî markalar
- Entegre devre topografyaları
- Coğrafi işaretler
- Ticarî sırlar
- Endüstriyel tasarımlar

TRIPS, ayrıca, hukukî yardım, deliller, zararlar, çözüm mekanizmaları, gümrük idarelerinin önlemleri, suçlar ve cezalar konusunda da hükümler taşımakta ve bu çerçevede ihtilâfları çözmeye yönelik mekanizmalar geliştirip kurullar oluşturmaktadır (17).

TRIPS Sözleşmesi, taraf ülkelerin uyruklarının yararına olarak; "ulusal işlem yapma" (national treatment) ve "en çok kayrılan ülke" (most-favoured-nation clause) ilkelerini getirmiştir.

"**Ulusal işlem yapma ilkesi**"ne göre, TRIPS Sözleşmesine taraf olan bir ülke, fikrî mülkiyet korunması bakımından kendi vatandaşlarına tanıdığı haklardan ve sağladığı korumadan aynı şekilde diğer taraf ülke vatandaşlarını da yararlandırmak durumunda kalmakta, yani onlara daha azını verememektedir.

"**En çok kayrılan ülke ilkesi**"ne göre, başka bir ülkenin vatandaşlarına sağlanan herhangi bir avantaj ya da ayrıcalık, derhal ve ön şartsız olarak anlaşmaya taraf tüm ülkelerin vatandaşlarına sağlanacaktır.

TRIPS, yalnızca fikrî mülkiyet korumasına yönelik kurallar koyan bir sözleşme değil, aynı zamanda, üyelerin kendi yükümlülüklerine ilişkin şikayetleri de dahil, anlaşmanın uygulanmasını gözetmek üzere, ticaretle bağlantılı fikrî mülkiyet haklarıyla ilgili bir "**Konsey**" (Council) oluşturarak, kurumsallaşmanın temellerini atmıştır. Madde 68'e göre;

Ticaretle Bağlantılı Fikrî Mülkiyet Hakları Konseyi, bu Anlaşmanın işleyişini ve özellikle üyelerin bu anlaşma kapsamındaki yükümlülüklerine uyup uymadıklarını izleyecek ve üyelere ticaretle bağlantılı fikrî mülkiyet hakları ile ilgili konularda istişarelerde bulunma fırsatı tanıyacaktır...

TRIPS, ayrıca üye ülkelerin yükümlülükleri, şeffaflık, uyumsuzlukların önlenmesi ve çözümlenmesi konusunda da ayrıntılı hükümler içermektedir.

GATT / WTO çerçevesi içinde; fikrî mülkiyet haklarının korunmasına ilişkin olarak getirilen sistem, daha zorlayıcı, egemenliği kısıtlayıcı ve ulusal hukuk düzenlerini uyumlaştırıcı bir nitelik taşımaktadır. Bu niteliği ile; çok taraflı Paris ve Bern sözleşmelerinin getirdiği fikrî mülkiyet koruma rejiminden önemli ölçüde farklılık göstermektedir.

Fikrî mülkiyet haklarına ilişkin olarak daha önce akdedilen uluslararası sözleşmeler, GATT / WTO düzenlemelere göre, daha iddiasız amaçlar taşımaktadırlar. Bu sözleşmeler, fikrî mülkiyeti korumak üzere çok güçlü ve yaptırımları olan normlar koymaktan ziyade, taraf ülkelerin ulusal fikrî mülkiyet sistemleri arasındaki çatışmaları ve çelişkileri minimize etmeye çabaladılar ve bu çerçevede "karşılıklı iyi muamele etme" ilkesini benimsediler. Aynı şekilde, taraf ülkelerin, kendilerine uygun gördükleri düzenlemeleri yapma bakımından bir özgürlüğe sahip olduklarını kabul ettiler. Çünkü, bu sözleşmelerin akdedildiği ve bunlarda kimi değişikliklerin yapıldığı dönemlerde, üye ülkeler arasında daha güçlü koruma getirecek bir düzenin nasıl olması gerektiği konusunda bir fikir birliği yoktur (18).

GATT / WTO'nun amacı, ticarî liberalizasyonu gerçekleştirmek üzere, üye devletler arasında çok taraflı bir ticaret düzeni kurmaktır. Bu düzeni kurabilmek için emredici-bağlayıcı bir yaklaşımın benimsenmesi, daha kapsayıcı ve daha etkin bir düzenin tesis edilmesi gerekmiştir. TRIPS bu ihtiyaca cevap vermek üzere tasarlanmıştır.

TRIPS Antlaşması, fikrî mülkiyetin koruması bakımından oldukça önemli bir gelişmeyi yansıtmaktadır. Bu bağlamda ilk olarak, fikrî mülkiyetin korumasına ilişkin uluslararası sözleşmelerin hükümleriyle uluslararası ticaret hukukunun ayrımcılık karşıtı temel hükümlerini bir araya getirip bütünleştirmiştir. İkinci olarak, fikrî ve sınaî mülkiyet haklarına ilişkin olarak, ayrı ayrı sözleşmelerle sağlanan korumayı, fikrî mülkiyetin bütün türleri için daha kapsayıcı tarzda ve bir bütün olarak sağlamıştır. Üçüncü olarak, fikrî mülkiyetin korumasına yönelik uluslararası standartlar getirmiştir. Halbuki, bu alandaki daha eski sözleşmeler (Paris ve Bern gibi) bazı standartlar ortaya koymakla birlikte, bunları bağlayıcı/emredici kılmak konusunda herhangi bir hüküm taşımamaktadırlar. TRIPS'e göre ise, üye devletler, emredici standartların ve prosedürlerin kendi millî hukuk düzenlerinde uygulanmasını sağlamak yükümlülüğü altına girmişlerdir (19).

Üstelik bu yükümlülük, WTO çerçevesinde sağlanan bir gözetim ve ihtilâf giderme sistemiyle garanti altına alınmaya çalışılmıştır. Antlaşmanın ihlali halinde; hak sahipleri GATT uygulama kurallarını ve prosedürünü başlatmak konusunda kendi hükümetlerine başvurabilmektedirler. Bu, ihlali yapan ülkeye karşı bazı ticarî yaptırımların uygulanmasına da yol açabilmektedir. Bu yaptırımlar; sermaye akışının yavaşlaması, yatırımların askıya alınması, uluslararası camiada prestij ve güven kaybına uğrama gibi şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Sonuç olarak, daha önceki sözleşmeler, ulusal egemenlik ilkesini, devletlerin kendi politik, ekonomik, sosyal ve kültürel sistemini seçme hakkına sahip olduğunu daha çok gözetirken, TRIPS ayrımcılık yapmama ilkesine vurgu yaparak, ulusal egemenlik ilkesini bir ölçüde sınırlamakta, daha bağlayıcı ve emredici bir düzenin temellerini atmaktadır.

Ancak, hemen belirtmek gerekir ki, GATT / WTO çerçevesindeki antlaşmaların bağlayıcı niteliği daha fazla olmakla beraber, üye devletler, kendi ulusal hukuk düzenlemelerini yapma konusunda seçme ve karar verme özgürlüğüne sahiptirler. Mevcut ulusal hukuk düzenlemeleri de halen etkinliğini büyük ölçüde muhafaza etmektedir. Bu husus TRIPS Sözleşmesinin 1. maddesinde de açık bir şekilde belirtilmiştir.

Bu Antlaşmanın hükümleri üyeler tarafından uygulanır. Üyeler, zorunlu olmamakla birlikte, bu Antlaşma hükümlerine aykırı olmamak kaydıyla, yasaları ile antlaşma ile istenilen korumadan daha geniş bir koruma öngörebilirler. Üyeler, bu Antlaşma hükümlerinin uygun uygulama yöntemini, kendi hukuk sistemleri ve uygulaması içinde kararlaştırmak özgürlüğüne sahiptir.

Görüldüğü gibi, taraf ülkeler, ulusal yasama tedbirleri alıp uygulayabilirler. Ancak bu konudaki serbestlikleri sınırsız da değildir. Üye ülkelerin alacağı tedbirlerin adaletsiz ya da ayırım yapıcı nitelikte olmaması ve keyfilik oluşturacak tarzda uygulanmaması gereklidir. Ayrıca bu düzenlemeler, uluslararası ticareti örtülü şekilde sınırlandırıcı özellikte de olmamalı, TRIPS Sözleşmesinin öngördüğü ilke ve standartlarla uyumlu olmalıdır (20). Bu, ulusal hu-

kuk düzenlerinin ulusallık niteliğini giderek aşındıran bir gelişmenin varlığını göstermektedir. Keyder bu oluşuma dikkati çekerek şöyle demektedir:

“...1970’lerden önce, dünyanın hukuk haritası siyasî haritanın doğrudan yansımasıydı. Hiçbir ülke başka ülkelerin hukuk sistemlerinin etkilerinden ve ulusal yasama perspektifinden hareketle oluşturulmuş hukuksal ‘aileliklerden’ –kıta Avrupası’ndaki hukuk sistemi ve Anglosakson hukuk sistemi– bağımsız olamıyordu ama yine de her ülke bu etkileri kullanarak ve kendi mirasına, sanayileşme düzeyine, kültürel değerlerine ve hatta diline dayanarak kendi kültür aşını pişiriyordu. Hukuk kendi içinde kültürel bir üründü ve uygulaması kesinlikle ‘bölgesel’ di.

Son yirmi yıl içinde uluslararası ticaretin büyümesi, hem hukukun hem de sanayiın ulusallık niteliğini kaybetmesine yol açtı. Avrupa Birliği ve NAFTA gibi ticaret blokları yaratılmasının, gümrük vergilerinin ve ticaretin önündeki diğer engellerin kaldırılmasının çok ötesinde etkileri oldu (21).”

GATT / WTO çerçevesinde şekillenmeye başlayan, uluslararası ve bir ölçüde de ulusüstü nitelik taşıyan hukuk düzeni ve düzen içinde TRIPS bağlamında gelişen fikrî mülkiyet hukuku, Türk hukuk düzeni bakımından ne anlama geliyordu? Bu soruya verilecek yanıt, Türk hukukunun küresel çapta ortaya çıkan hukukî düzenlemelerle nasıl bir ilişki içinde olduğunu değerlendirmek bakımından önem taşımaktadır.

Türkiye bu gelişmelerden önemli ölçüde etkilenmektedir. Bir yandan, Dünya Ticaret Örgütü’ne üye olup TRIPS Sözleşmesinin tarafıdır. Diğer yandan Avrupa Topluluğu ile Gümrük Birliği’ne girmiş olup, Avrupa Birliği’ne tam üye olma konusundaki çabalarını sürdürmektedir. Türkiye’nin bu konumu, onu hem ulusal hukukunda büyük çaplı değişiklikler yapmak, hem de birçok uluslararası anlaşmaya bir an önce katılmak zorunda bırakmaktadır.

Gümrük Birliği'ne ilişkin 1/95 sayılı OKK'nın 8 no'lu Ek'i "Fikrî, Sınai ve Ticarî Mülkiyetin Korunması"na özgülenmiş olup, TRIPS Sözleşmesine atıfta bulunmaktadır. Fikrî mülkiyete ilişkin uluslararası hukukun, Türk Ulusal Hukukunu nasıl etkilemekte olduğunu yakından görebilmek için anılan Karar'ın 29. maddesinde zikredilen 8 no'lu Ek'i örnek bir olay olarak ele alıp incelemek yerinde olacaktır. Öncelikle anılan Madde ve Ek'in ilgili hükümleri aşağıda verilmiştir.

Madde 29

1. Taraflar, Fikrî Sınai ve Ticarî Mülkiyet Haklarının uygun ve etkin biçimde korunması ile uygulanmasını sağlamak konusuna verdikleri önemi teyid ederler.

2. Taraflar, fikrî mülkiyet haklarına Gümrük Birliğini oluşturan iki tarafta da eş düzeyde verimli koruma sağlanması halinde Gümrük Birliğinin düzgün işleyebileceğini kabul etmektedirler. Bu doğrultuda, bu kararın 8 sayılı Ek'inde belirlenen yükümlülükleri üstlenmektedirler.

Ek No. 8

Fikrî, Sınai ve Ticarî Mülkiyetin Korunması

Madde 1

1. Taraflar Uruguay Round Çok Taraflı Ticaret Müzakerelerinde akdedilen Fikrî Mülkiyet Hakları'nın Ticaretle İlgili Yönleri Hakkında Antlaşma'dan (TRIPS) doğan yükümlülüklerle atfettikleri önemi teyid ederler.

Bu çerçevede, Türkiye bu Kararın yürürlüğe girmesinden itibaren üç yıl içinde TRIPS Antlaşmasını uygulayacağını taahhüt eder.

2. Bu kararda hüküm bulunmayan hallerde, iki taraf arasında Fikrî, Sınai ve Ticarî Mülkiyet Haklarının kapsamı, koruma seviyesi ve icrası ile ilgili olarak TRIPS Antlaşması Hükümleri, her iki taraf bakımından yürürlüğe girdikleri tarihten itibaren uygulanır.

Madde 2

Türkiye, Avrupa Topluluğu'nda yürürlükte bulunan koruma seviyelerine eşit koruma seviyelerini teminat altına almak üzere, Fikrî, Sınai ve Ticarî Hakların etkin bir şekilde korunmasını geliştirmeye devam eder ve bu haklara saygı gösterilmesini sağlayacak uygun tedbirleri alır. Bu amaçla aşağıdaki maddeler uygulanır...

1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe giren 1/95 sayılı OKK, Gümrük Birliği'nin uygulanma şartlarını saptamış bulunmaktadır. Toplam 64 maddeden oluşan karar, VI Kısım ve 10 Ek'ten oluşmaktadır. OKK, fikrî ve sınai haklar mevzuatının uyumu konusunu IV. kısımda yer alan tek madde (m.29) ile düzenlemiş, ayrıntıları Ek 8'e bırakmıştır. Ek 8, toplam 9 maddeden oluşmaktadır. Karar'ın 29. maddesinde; fikrî ve sınai hakların etkin şekilde korunmasının ve korumanın usul ve yaptırımlarının önemi vurgulanmış, Gümrük Birliği'nin sağlıklı işleyebilmesini temin edecek yükümlülükler ise Ek 8'de sayılmıştır (22). Bu Ek'te Türkiye'nin fikrî, sınai ve ticarî mülkiyet alanlarında yapacağı hukuksal düzenlemelerin ilkeleri belirlenmiş ve kabul etmesi gereken uluslararası antlaşmalar ismen belirtilmiştir.

Ek 8'in 4. maddesinde öngörülmüş olup, OKK yürürlüğe girmeden önce ulusal mevzuata alınması gereken düzenlemelere örnek olarak şunlar zikredilebilir (23):

- Bilgisayar programlarının hukuken korunmasına ilişkin 14 Mayıs 1991 tarihli 91/250/AET sayılı Konsey Yönergesi
- Edebî mülkiyet alanında bazı fikir ve sanat eseri ürünlerin kiralanması ve ödünç verilmesine ilişkin 19 Kasım 1992 tarihli ve 92/100/AET sayılı Konsey Yönergesi,
- Fikir ve sanat eserleri ile ilgili bazı ürünlerin üzerindeki hakların korunmalarının uyumlaştırılmasına ilişkin 29 Ekim 1993 tarihli ve 93/98/AET sayılı Konsey Yönergesi,
- Komşu hakların korunmasına ilişkin 92/100/AET sayılı Konsey Yönergesi.

8 no'lu Ek'in 3. Maddesinde; OKK yürürlüğe girmeden önce, Türkiye'nin katılması gereken uluslararası sözleşmeler şöyle sayılmıştır:

- Edebî ve sanatsal çalışmaların korunmasına dair Bern Konvansiyonu ile ilgili Paris Sözleşmesi (1971),
- İcracılar, fonogram üreticileri ve yayın kuruluşlarının korunması hakkında Roma Konvansiyonu (1961),
- Sınai mülkiyetin korunması hakkında Paris Konvansiyonu ile ilgili Stockholm Sözleşmesi (1967) (1979'da yapılan değişiklikle birlikte)
- Markaların tescili amacıyla mal ve hizmetlerin uluslararası tasnifi hakkında Nice Anlaşması (Cenevre Sözleşmesi, 1977, 1979'da yapılan değişiklikle birlikte),
- Patent İşbirliği Antlaşması (PCT, 1970, 1979'da yapılan değişiklik ve 1984'de yapılan tadilat ile birlikte).

Türkiye'nin OKK'nın yürürlüğe girmesinden itibaren iki yıl içinde (1.1.1999 tarihine kadar) ulusal mevzuatı içine alacağı AT düzenlemeleri şunlardır (Ek.8, m.7):

- Kablo ve uydu ile nakledilen ürünlere ilişkin fikir ve sanat eserleri hakları ile komşu haklara ilişkin 93/83/AET sayılı Konsey yönergesi,
  - Veri tabanlarının korunmasına ilişkin Konsey Tasarısı,
- En geç 1.1.1999 tarihine kadar Türkiye'nin taraf olması gereken uluslararası sözleşmeler şunlardır:
- Markalar konusunda hazırlanan Madrid Anlaşmasına Ek Protokol,
  - Mikroorganizmaların muhafazası ile ilgili Budapeşte Anlaşması,
  - Bitki çeşitleri ile ilgili UPOV Sözleşmesi.

Türkiye, Ortaklık Konseyi Kararı'nın 8 no'lu Ek'inin 3. maddesinde belirtilen "uluslararası fikrî ve sınai hak sözleşmelerine taraf olma yükümlülüğünü OKK'nın yürürlüğünden önce yerine getirmiş; fikrî haklarla ilgili Bern Sözleşmesi'nin 1971 değişikliği ile komşu haklar konusundaki Roma Sözleşmesi'ne taraf olunmasını 12.7.1995 tarihi itibariyle onaylamıştır. Sınai haklar konusundaki

Paris Sözleşmesi'nin son şekline taraf olmayı 23.9.1994, Nice Antlaşması'nı 12.8.1995, Patent İşbirliği Antlaşması'nı ise 12.7.1995 tarihi itibariyle onaylamıştır.

Avrupa Topluluğu mevzuatına uyum ile ilgili yükümlülükler çerçevesinde; Ek 8'in 4. maddesinde öngörülen düzenlemeler ise, 7.6.1995 tarihinde yürürlüğe giren, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nda değişiklik yapan, 4110 sayılı Kanun ile gerçekleştirilmiştir. Koruma süreleri, komşu haklar, ödünç ve kiralama hakkı ve bilgisayar programları açısından AT'nin 93/98, 92/100 ve 91/250 sayılı direktiflerine paralel düzenlemeler yapılmıştır.

Böylece Türkiye, OKK kararı yürürlüğe girmeden önce yapması gereken hukukî düzenlemeleri yaparak ve belirtilen uluslararası sözleşmelere taraf olarak, bu aşamadaki yükümlülüklerini yerine getirmiştir.

Türkiye TRIPS Antlaşması'nın 65/2. Maddesi gereğince fikrî ve sınai haklar mevzuatında gerekli değişiklikleri yapmak açısından beş yıllık bir geçiş süresine sahip iken, AT ile olan ilişkilerinde TRIPS hükümlerini, OKK'nın yürürlük tarihinden itibaren üç yıl içinde uygulama yükümlülüğü altına girmiştir. Bu yükümlülüklerini 1999 yılı sonuna kadar tamamlamak durumundadır. Türkiye, bu konudaki çalışmalarını sürdürmektedir.

Bütün bunlar, Avrupa Birliği ve GATT / WTO çerçevesinde şekillenen hukukun Türk hukukunu ne kadar derinden etkilediğini ve halen de etkilemeye devam ettiğini göstermektedir.

Sonuç olarak denebilir ki; GATT / WTO çerçevesindeki düzenlemeler; ulusal egemenlik ilkesine dayalı hukukî düzenlemeler yapılabileceğini kabul etmekle beraber, yukarıda da görüldüğü üzere, hemen bazı sınırlar da koymaktadır. Ayrıca, fikrî mülkiyet korumasına ilişkin kurallar dahil olmak üzere, dünya ticaretine yön verecek kurallar, ilkeler ve standartlar belirlenmiş, organ olarak Dünya Ticaret Örgütü ve bu örgütün alt birimleri oluşturulmuş, ihtilâf çözücü mekanizmalar konmuş, ne tür yaptırımlara başvuru-

labileceği de öngörülerek; bir anlamda küresel ya da ulusüstü olarak nitelenebilecek yeni bir hukuk düzeninin temelleri bir ölçüde atılmıştır. Bu gelişmelere bakılarak, uluslararası hukuk yanında ulusüstü bir hukukun da filizlenmeye başladığı söylenebilir. Dünya sistemi içinde ulusal hukuk ile uluslararası hukuk yanında; yeni bir unsur olarak uluslarüstü hukuk ta giderek yerini almaktadır. Bütün bunlara bakılarak küresel hukuk düzeninin çoğulcu bir yapı içinde gelişeceği; bu yapı içinde ulusal, uluslararası, ulusüstü, bölgesel ve hatta yerel hukukların karşılıklı ilişki ve etkileşim çerçevesinde rol oynayabilecekleri ileri sürülebilir.

Sonuç

Dünya, yirminci yüzyılın son yıllarında geleneksel siyasal blokların ortadan kalktığı, birçok alanda liberal eğilimlerin giderek güçlendiği, teknolojik gelişmenin sınır tanımaz bir şekilde önemli dönüşümlere neden olduğu bir dönemden geçmektedir. Bu süreç, halen devam etmektedir. Mal ve finans piyasaları, ulusal sınırları sürekli bir şekilde zorlamaktadır. İletişim ve ulaşım teknolojilerindeki hızlı gelişmelerin, dünyayı ekonomik, siyasal ve kültürel bakımlardan küreselleştirmekte olduğu görülmektedir. Küreselleşme hareketleriyle birlikte; hukukun üstünlüğü, insan hakları ve demokrasi gibi değerler de yaygınlaşmaktadır. Ulusal hukuklar, uluslararası ve uluslarüstü oluşumlara paralel olarak şekillenmektedir.

Bu gelişmelerden fikrî mülkiyet hukuku da kendisine düşen payı fazlasıyla almaktadır. Bu hukuk dalının uluslararası ve uluslarüstü niteliği giderek artan ölçülerde ön plana çıkmaktadır. Fikrî mülkiyet hukukunu etkileyen gelişmelerin başında teknolojik ilerlemeler ve internet gelmektedir. Bunların yarattığı sarsıntı, hukukun çeşitli alanlarını derinden etkilemekte; borçlar hukuku, ticaret hukuku, mülkiyet hukuku ve ceza hukuku bundan hemen etkilenen başlıca hukuk dalları olmaktadır.

Özellikle 1990'lı yıllarda ticaretin dünya çapında büyümesi, iletişim ve bilgi teknolojilerinin gelişip yaygınlaşması, hukuksal bir

çerçevenin oluşturulmasını zorunlu kılmaktadır. Bu çerçevede yapılan anlaşmalar ve hukukî düzenlemeler, eskisinden oldukça farklı bir nitelik göstermeye başlamıştır. Çünkü, ulus-devletlerin yükümlülüklerini oldukça artıran ve onların egemenliğine ciddi kısıtlamalar getiren anlaşmalar ve hukuksal düzenlemeler söz konusu olmaktadır.

Fikrî mülkiyet hakları bakımından "küresel dönem" olarak ifade edilen bu dönem; fikrî mülkiyete ilişkin bir dünya sisteminin geliştiği, fikrî mülkiyet normlarına nezaret üzere Dünya Ticaret Örgütü (WTO) gibi uluslararası bir organizasyonun inşa edildiği bir dönem olmuştur. WTO, getirdiği ihtilâf çözme mekanizmasıyla hegemonik bir güç konumuna gelmiştir. Küresel fikrî mülkiyet dönemi, ülkesellik ve egemenlik prensiplerinin zayıflaması ile karakterize olan bir dönemi ifade etmektedir. Bu çerçevede; devletlerin uygulamak zorunda oldukları düzenleyici standartların sayısı ve kapsamı artmış ve fikrî mülkiyet sistemleri tüm dünya çevresinde aynı içerikte standartlar temeli üzerinde bütünleşmeye başlamıştır (24).

Dünya ölçeğinde meydana gelen köklü ve hızlı dönüşümün dışında olmayan Türkiye, hem genel olarak, hem de özel olarak fikrî mülkiyet hukuku bakımından benzer bir değişimi yaşamaktadır. Türkiye, bu gelişmeler bağlamında fikrî ve sınaî mülkiyet hukukunda çok kapsamlı değişiklikler yapmış ve halen de bu konudaki çalışmalarını sürdürmektedir.

Bütün bunlar, Türk hukuk düzeninin küresel ve bölgesel çapta ki gelişmelerden ne ölçüde etkilendiğini göz önüne sermektedir. Bundan böyle, uluslararası ve ulusüstü gelişmeler bağlamında, özellikle IMF Dünya Bankası, WTO ve Avrupa Birliği çerçevesinde birçok hukuksal düzenlemenin yapılacağı, Türk Hukuku'nun uluslararası gelişmelerden giderek artan ölçülerde etkileneceği söylenebilir.

KAYNAKLAR

- 1- DPT (1994). *Fikri ve Sınai Haklar*, Ankara: DPT Yayını, s.4.
- 2- Akın Beşiroğlu (1999). *Düşünce Ürünleri Üzerinde Haklar*, Ankara: Ankara Patent Bürosu Yayını, s. 13.
- 3- Gülten Kazgan, (1997) *Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen*, İstanbul: Altın Kitaplar.
- 4- Hüsnü Erkan (1994). *Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- 5- Turgay Ergun (1995). "Kamu Yönetimi Disiplininin Gelişmesine Kısa Bir Bakış: Yeni Arayışlar ve Gerçekler." *TODAİE Kamu Yönetimi Sempozyum Bildirileri* Cilt I. Ankara: TODAİE Yayınları, 7-13.
- 6- K.W. Dam (1994). "The Growing Importance of International Protection of Intellectual Property." S.J. Rubin ve D. Wallace (Ed.), *Transnational Corporations and National Law*. Cilt.XIX. New York: Routledge, United Nations Library on Transnational Corporations, s. 188-190.
- 7- Gail E. Evans (1994). "Intellectual Property as a Trade Issue." *World Competition Law and Economics Review*. Cilt XVIII, Sayı: 2, s. 145.
- 8- Age, s. 140-141.
- 9- Keith E. Maskus ve M. Penubarti (1995). "How Trade-Related are Intellectual Property Rights?" *Journal of International Economics*. Sayı: 39, s. 227.
- 10- Ronald V. Bettig (1996). *Copyrighting Culture: The Political Economy of Intellectual Property*. Colorado: Westview Press, s. 223.
- 11- Gail E. Evans. Age, s. 137.
- 12- DPT (1995). *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)*. Ankara: DPT Yayını, s. 1.
- 13- Gail E. Evans, Age, s. 138-139.
- 14- Peter Drahos (1997). "Thinking Strategically About Intellectual Property Rights." *Telecommunications Policy*. Cilt XXI, sayı. 3, s. 201.
- 15- DPT (1995). *Küreselleşme, Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye*, Ankara: DPT Yayını, s. 16.
- 16- Jasna Arsic (1995). "Combating Trade in Counterfeit Goods: The GATT and the EC Approaches." *World Competition Law and Economics Review*. Cilt. XVIII. Sayı. 3, s. 80.
- 17- C. Marco ve J. Branckers (1994). "The Impact of TRIPS: Intellectual Property Protection in Developing Countries" *Common Market Law Review*. Cilt. XXXI, Sayı. 6, s. 1273-74.
- 18- Rajan Dhanjee ve C. Boisson (1990). "Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS): Objectives, Approaches and Basic Principles of the GATT and of Intellectual Property Conventions." *Journal of World Trade*. Cilt XXIV. Sayı. 5, s. 6.
- 19- Gail E. Evans. Age, s. 138-141.
- 20- Abdulgawi A. Yusuf ve A.W. Von Hase (1992). Intellectual Property Protection and International Trade-Exhaustion of Rights Revisited." *World Competition Law and Economics Review*. Cilt. IX. Sayı. 3, s. 115.
- 21- Virginia B. Keyder (1996). *Fikri Mülkiyet Hakları ve Gümrük Birliği*. Çev. Ayşe Berktaş Hacımırzaoğlu. İstanbul: Intermedia Yayını, s. 12.
- 22- Ayşe S. Arıkan (1996). "Türk Fikri ve Sınai Haklar Mevzuat Uyum ve KOBİ'ler." A. Necip Ortaç (Yay. Haz.), *Gümrük Birliği ve TRIPS Çerçevesinde Sınai Hakların Korunması Düzenlemelerinin KOBİ'lere Etkisi*. Ankara: Türkiye Esnaf - Sanatkar ve Küçük Sanayi Araştırma Enstitüsü Yayını, s. 39-40.
- 23- Ünal Tekinalp (1996). "Gümrük Birliğinin Türk Hukuku Üzerindeki Etkileri." *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*. Cilt LV. S. 1-2, s. 58.
- 24- Peter Drahos. Age, s. 202-203.